

Bence Lajos

A muravidéki magyarság a nyelvcsere fázisában

A kétnyelvű oktatás története

Néhány gondolat előljáróban

A magyar nyelvoktatást, a nyelv használatát, az anyanyelvhasználatot a Muravidéken a fél évszázados pedagógiai-közigazgatási gyakorlat, a kétnyelvű oktatás és a kétnyelvűség határozza meg. Ennek az oktatási formának ma már vannak az ötvenes és hatvanas évek frazeológijához igazodva pozitív „vívmányai”, de még mindig nagy azoknak a száma, akik az asszimiláció és a nyelvi (anyanyelvi) sorvadás egyik melegágyának tekintik.

Ezt támasztja alá az a pusztai népszámlálási adat is, mely a szlovéniai magyarság lélekszámát a 2002-es adatok alapján 2012-re a kritikus tömeglétszámban (jelen esetben 5 ezer felé) jelöli ki. De nézzük, mi is indokolta ennek az oktatási modellnek a bevezetését az ötvenes évek végén, miért nem alakult ki alternatívája, s miért tekintik a 21. században is az egyetlen lehetséges oktatási formaként.

Ofelija Garcia kétnyelvű modelleket felvázoló, a 90-es évek közepén megjelent tanulmányában a szlovéniai kétnyelvű oktatás helyét is kijelöli, mégpedig az úgynevezett „gyenge kétnyelvű oktatás” típusában. Magát a kétnyelvű oktatást pedig eképpen minősíti: „Az ilyen iskolákban (kétnyelvű iskolák) nem fordítanak elegendő időt és energiát a kisebbségi nyelv fejlesztésére, ezért az eredmény korlátozott kétnyelvűség”. S éppen ez történt (történik) a kétnyelvű oktatásban, ahol az átírányítási (tranzitív) program jóvoltából a „nyelvi célt” végül az egynyelvűségben lehet meghatározni.

A másik és központi problémát, amely az oktatási modellre ráterpeszkedő politikumot teszi nyilvánvalóvá, a nyelvi el nem különítésben jelöli meg Garcia. Ez szükségképpen a kisebbség nyelvére presztízsromboló hatással van, s a kisebbségi-domináns nyelvcsere eredményezi.

Felmerül a kérdés, kit terhel a felelősség, hogy 50 évvel a kétnyelvűség és a kétnyelvű oktatás bevezetését követően egyfajta zsákutcáról, illetve csődről lehet beszélni. Előljáróban álljon itt két vélemény.

Dr. Varga József tanár, aki a kétnyelvű oktatást hosszú évekig szaktanácsosként kísérte figyelemmel, az oktatási rendszer sikerének meg nem valószínűsítését elsősorban személyi okokkal magyarázza, ezért már a 80-as években gyökeres reformot javasol: „Mi a teendő? Megváltoztatni a kétnyelvű oktatási intézményekben dolgozó nevelők pedagógiai, didaktikai, módszertani, pszichológiai, emberi stb. szemléletét! Megkövetelni tőlük a törvénybe iktatott munkaformák és tananyag maradéktalan elvégzését a két nyelv szellemében!”

A személyi okok mellett az illetékes „köztársasági oktatási fórumokat” is felelősség terheli, mert „mindig kompromisszumokat kerestek, hogy a kétnyelvű oktatásrendszerünkben egyre gyakrabban jelentkező konfliktusokat enyhítsék, vagy eltusolják, nem nézve bátran szembe (...) az elfogadhatatlan állapotokkal.” (vö. Varga 1996).

Az 1959/60-as tanévben indul a kétnyelvű oktatás

Közvetlenül a II. világháború utáni években a Muravidéken párhuzamos magyar és szlovén tagozatokban folyt az oktatás. Ma már vitathatatlan tény, hogy az új, kétnyelvű oktatási rendszer demokratikusabb volt, mint a két háború közötti, amikor a magyar nyelvoktatást nem engedélyezték, de a magyar tannyelvű iskolák amúgy is hátrányos helyzetbe kerültek. Első helyen említendő a rossz anyagi körülmények, amelyek miatt lehetetlen munkafeltételek alakultak ki. Ezzel szinte együtt és az előbbieket következményeként jelentkeztek a még ennél is rosszabb tanítási feltételek: több helyen ismét összevont alsó és felső tagozatokban folyt az oktatás. Nem egy esetben – főleg a kisebb települések iskoláiban (200–300-as lélekszámú falvakról van szó) – a minimális tanulólétszám eléréséhez 8 osztályt kellett összevonni. A problémákat tetézte még a nagyfokú tanerőhiány, illetve a meglévők képzetlensége.

Az 50-es évek elején már világossá vált, hogy a kisebbségi iskola zsákutcát jelent a magyar tagozatos tanulók számára, hiszen a továbbtanuláshoz

nem biztosít sem kellő (szlovén) nyelvi, sem más-fajta ismereteket. Magyar tannyelvű iskola pedig csak a Vajdaságban akadt, amely a nagy földrajzi távolság miatt vált elérhetetlenné (Újvidék kb. 600 kilométerre esett). Ezek az állapotok a magyar tagozatok lassú, de következetes elnéptelenedésével jártak együtt. A magyar szülők gyermekeik jövője érdekében célszerűbbnek látták, ha szlovén tagozatba járatják őket. Ez főleg a felső tagozatokban vált az 50-es évek közepétől rendszeressé. Mint már említettük, a kisebbségi iskolák magyar tagozatainak problémája már az 50-es évek elején szóba került, az évtized közepén pedig már a probléma elhatalmasodásáról lehetett beszélni. A helyzet a lendvai községben volt a letragikusabb, ezen belül is a lendvai általános iskolában, ahol a magyar anyanyelvű tanulók több mint fele szlovén tagozatba járt. A kialakult helyzetet nem lehetett tovább titkolni. Többször is folytak róla tárgyalások a lendvai és a muraszombati község társadalmi-politikai köreiben. Végül is hosszabb huzavona után a köztársasági szervek – nem kétséges, hogy belgrádi jóváhagyással – arra az elhatározásra jutottak, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken olyan oktatási rendszer kiépítését kell elkezdeni, amely „később is megkönnyíti az emberek egymás közötti kommunikációját, valamint széles körű lehetőséget nyújt a nemzetiség fejlődéséhez” (Orešnik 1978). Ezt pedig a kétnyelvűségben, a kétnyelvű oktatási modellben vélték megtalálni.

Az alsó tagozatban az eredmények – főleg a 60-as években – kielégítőek voltak. A felső tagozatokban – itt is iskolától erősen függően – viszont már a kezdetekkor is elégtelennek bizonyultak a feltételek a magyar nyelv oktatását illetően. Az alsó tagozatosokhoz viszonyítva bizonyos értelemben visszaesés volt tapasztalható. Ez az állapot a 70-es években tovább romlott, hiszen a szaktárgyak esetében már a szlovén nyelv abszolút dominanciája jelentkezett a magyarral szemben. A szakkifejezések helyett már csak a tanítási óra anyagának a címét rögzítették mindkét nyelven, később ez is elmaradt.

A kezdeti nehézségeket tárgyaló cikkek, visszaemlékezések egyike sem hallgatja el, hogy a legnagyobb problémát a magyar és a szlovén nyelvet kifogástalanul beszélő, azt a pedagógiai gyakorlatban is érvényesíteni képes tanárok hiánya jelentette. Ezt pedig máról holnapra képtelenek voltak megoldani. Ezt a helyzetet a „gyorstalpaló”, 9 hónapos képzéssel kívánták orvosolni. A muraszombati tanítóképzőbe az 1959/60-as tanévben 30 tanító szakost íratlak be. A néhány hónapos tanfolyam azonban csak

részben tudott eleget tenni a követelményeknek, s az idő rövidege miatt nem is tehetett. A másik megoldás stabilabb tanerőgárdát hozott a szabadkai tanítóképzőről hazatért friss diplomások által, akik végül is megalapozták a kétnyelvű oktatás magyar-tanári létszámát, s ezzel a magyar nyelvű oktatási feltételeket.

Egy a 60-as években készült, a szlovén pedagógusok nyelvi szintjét vizsgáló felmérésből kiderült: a harmincnolc oktató közül csak kilenc nyelvismerete, pedagógiai felkészültsége volt kifogástalan, ezeknek a nyelvállapota is megfelelt a kétnyelvű oktatás követelményeinek (Szelei I. 1981). A magyarok szlovén nyelvtudása a szlovénekéhez volt hasonlítható, bár statisztikai adatok erről nem állnak rendelkezésre.

Az oktatási szervek legnagyobb mulasztását mégis abban kell látnunk, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetésével párhuzamosan nem történtek olyan lépések, amelyek lehetővé tették volna a kétnyelvűség maradéktalan teljes körű megvalósulását az iskolai oktatásban és a közélet minden területén. Így „iskolás” fogalommá, s az anyanyelvű oktatás egyik kerékkötőjévé vált. A magyar nyelv a gyors presztízsvesztés s a fokozódó támadások és elégedetlenségek miatt másodrendű szerepet kezdett betölteni. A kétnyelvű oktatás pedig fokozatosan a nemzeti türelmetlenség és a két nép közötti konfliktusok melegágyává lett. A testvériség és egység, valamint a nemzetek közötti békés egymás mellett élés eszméje pedig ennek ellenkezőjébe csapott át.

Ilyen szemszögből vizsgálva a kétnyelvűség és a kétnyelvű modell alapvető célkitűzései csak részben valósultak meg. A politikai célkitűzés, a két nép baráti együttélése, azok egyenjogúsága a fokozódó ellenszél miatt sem. A másik, inkább pedagógiai és oktatáspolitikai célkitűzés a szlovén és a magyar tanulók előrejutására apelláló célkitűzés, mely kertes nélkül kimondja: a kétnyelvű iskolák tanulóit olyan általános szlovén nyelvtudással és kommunikációs készséggel kell felruházni, hogy zavartalanul folytathassák tanulmányaikat a szlovén tannyelvű középiskolákban (Novak, 1979).

Alkotmánybíróági per 1969-ben

A kétnyelvű oktatás első tíz évének szomorú fejezetét képezi az évtized végén lezajlott alkotmánybíróági per, illetve az oktatási forma megszüntetésére irányuló kezdeményezés, melyet a Lendva-vidéki szlovén szülők kezdeményezésére a Szlavisztikai Egyesület nyújtott be 681 aláírás kíséretében. Eb-

ben a pedagógiai „gyengeségek” mellett a szlovén szülők gyermekeik megterheltségét és a kétes, a szlovén általános követelményszint alatti eredményeket hozták fel, azzal fenyegetőzve, hogy gyermekeiket a környékbeli szlovén iskolákba íratják. A Szlovén Alkotmánybíróság a pert elvetette, de a magyar szülőkben is megingott a bizalom a kétnyelvű oktatás iránt. Magáról a perről, mely hosszabb huzavona után került a taláros testület elé, Varga Sándor számolt be egy vele készített interjúban. Varga szerint a kezdeményezés 1964 táján a muraszombati községben (járásban) kezdődött el, majd néhány év szélcsend után, 1968 táján Lendván is felcsaptak a lángok. – Olyan muravidéki polgárok indították el a „lavinát”, akik Ljubljánában éltek, továbbá akik a Muravidéken maradt „valódi harcosokkal” állandó súrlódásban voltak. Nem bírták lenyelni, hogy ezek a hazai szlovén vezetők a nyelvi egyenjogúságot és általában a nemzetiségi lét megőrzését őszinteséggel és odaadással kezelik. Madjaronoknak, magyarbarátoknak gúnyolták őket, ahogy a háború alatt – nyilatkozta Varga. – Ezért elérkezettnek látták az időt az elszámoltatásra. Talán mi, Lendván dolgozó, Lendván tevékenykedő polgárok ezt a harcot nem is bírtuk volna megvívni, amennyiben a köztársasági szervek a legkisebb hajlamosságot is mutatták volna, hogy ezt a rendszert meg akarják szüntetni – áll a nyilatkozatban. A hatóság perre, illetve annak lefolyására Varga így emlékezik vissza: – A tárgyaláson a muravidéki magyaroknak lényegében semmilyen feladatuk nem volt... Mindenkinek (a köztársasági pártszervek, a szocialista szövetség, képviselőházi szakemberek stb.) az volt a végleges megállapítása, hogy ilyen kicsi nemzetiségi csoport, mint a Muravidéken élő magyarság – ha itt a nemzetiségi nyelv tanítását nem teszik kötelezővé a többségi nemzet számára is –, akarva, nem akarva asszimilációra van ítélve.

Az alkotmányos per kimenetele egyébként borotvaélen táncolt, hiszen a 9 tagú testületből öten mellette, négyen pedig ellene szavaztak. Politikai, s nem szakmai indíttatású perről lévén szó, a köztársasági és a helyi politikai szervek helyi szinten is sokat foglalkoztak a kétnyelvű oktatás ügyével. Varga Sándor a kor szelleméhez igazodva sajnálkozását fejezi ki az eset kapcsán a Népújság 1969/32. számában: „A muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai hiába reménykedtek abban, hogy zavartalan és gond nélküli pihenőre térhetnek a fárasztó és idegigénylő munka után. Egyes „jósándékú” és szocialista közösségünk iskolarendszerét „felemelni óhajtó” szuper-pedagógus, valamint lelkes és túlbuzgó

ellenzéki erő mindent elkövetett, hogy a szeptemberi tanévkezdés ne a megértés és az egészséges munkaszellem telítettségével kezdődhessen. Még szerencse, hogy munkájuk, azaz törekvéseik nem sikerültek az általuk elképzelt módon.” Majd a pedagógusokat véve védelmébe így folytatja: „Arra még gondolni sem merek, hogy a kétnyelvű iskolákon elkezdett 'kritika', mely újabban a kétnyelvű iskolákon dolgozó pedagógusokra terelődött át, egy bizonyos nemzetellenes akció legyen”. „A kétnyelvű iskola nemcsak muravidéki, hanem jugoszláv probléma” című beszámolójában pedig Janez Vipotnik köztársasági választmányi elnököt idézi: „Amikor a kétnyelvű iskola problémáiról vitázunk, tudatában vagyunk annak, hogy ennek a kérdésnek lényeges politikai jellege is van, s hogy ez a kérdés a szocialista államberendezésünket is érinti”. Sőt – utalva a karintiai szlovénekhez „exportált” hasonló modellre – határainkon kívülre is hat. A Népújság 1969/40. száma a Koroskói Szlovének Nemzeti Tanácsa nevében dr. Jožko Tischlernek a Szlovén Szlavisták Egyesületéhez küldött, a Delóban megjelent levelét közli teljes terjedelemben. Ebben az 1945–58-ig a karintiai tartományban is gyakorolt kétnyelvű oktatást veszi védelmébe, „őszintén fájjalva” a muravidéki kétnyelvű iskolák körüli fejleményeket, hiszen a muravidéki kétnyelvű iskolahálózat „egy igazságos iskolai berendezkedés mintaképeként szolgálhatott volna a kétnyelvű területen”. Az ellenérveket elutasítva a levél írója leszögezi: „Ezért úgy véljük, hogy a kérdés megoldása nem a kétnyelvű iskolahálózat felszámolásában van, hanem az előadók szakmai kiképzésében, összetételük, profiljuk mind alaposabb megformálásában”.

A vélemények és viták keresztüzébe került kétnyelvű oktatás a Kommunisták Szövetségén belül is gyűrűzött. Egy ilyenről Varga Sándor a Népújságban is beszámolt: „A kétnyelvű iskolát nem egyes személyek találták ki Lendván, és ismételtlen állítom, hogy amíg jobbat nem találunk, számunkra ez a legmegfelelőbb” – érvelt Vidič Jože választmányi titkár. „Sajnos – állapítja meg – még tíz év után is néhány kommunistát külön kell figyelmeztetni erre” – rábízva ezzel a dolgot a pártelvűsége, s arra, hogy az ilyen „demagógiát és viselkedést a pártnak egységesen s elvszerűen el kell ítélnie”.

A kétnyelvű oktatás körüli politikai csatározások, mint láthattuk, nem pusztán, sőt egyáltalán nem szakmai-pedagógiai szinten folytak, sokkal inkább különböző érdekcsoportok és politikai csatározások színterében zajlottak, ideológiailag túlfűtött hangulatban. Azon túl, hogy a kétnyelvű oktatási modell

megmaradt, annak jövőjét illetően nem sok jót ígért. Annak ellenére, hogy a határon túlról érkező ausztriai segítség is a kétnyelvűség malmára hajtotta a vizet. Az ellenséges, a magyar nyelv kötelezővé tételét megerősítő döntés azonban tovább rombolta a magyar nyelv presztízsét. S bár továbbra is puffogtak a politikai frázisok a népek barátságáról, a magyar szülők és a pedagógus-állomány újabb leckét kapott félelemből. Az állami párt- és oktatási szervek azonban – a béke újbóli megteremtése érdekében – engedményeket tettek, részben lemondva az eredeti célkitűzésről, a két nyelv és a polgárok egyenrangú kezelésének eszméjéről. Az alkotmánybíró végül 1971 közepén tett pontot a kínos ügy végére. A lendvai községben az ügy próbára tette a társadalmi-politikai funkcionáriusokat. – Azoknak, akik ezt kezdték, rettenetes akcióik voltak, és mindent kihasználtak annak érdekében, hogy az egész oktatási rendszert fölrobbantsák, mert tudták, ha ez sikerül nekik, utána következik a nyelvi egyenjogúság, majd a magyar nemzetiség részvételének a felszámolása – áll Varga Sándor nemzetiségi politikai visszaemlékezésében.

Kirakat - A hetvenes évek

A hetvenes években elcsitultak a viharok a kétnyelvű iskola háza táján. Igaz, a hatalom is engedményeket tett, melyek a kétnyelvűség rovására történtek.

Az eredmények az évtized végén még lesújtóbbak voltak. Oly módon, hogy – s itt a gyakorlati pedagóguspályám kezdeti szakaszához kapcsolódó tapasztalataimra támaszkodom – a középiskolai elsős szlovén gyerekeknek, illetve a vegyes házasságból származó tanulóknak a nyelvtudása a magyar nyelvi analfabetizmussal volt egyenlő. Így az írás- és olvasáskészség határát sem érte el, 8 év magyar nyelvi oktatás után!

Kontra Miklós a kétnyelvű oktatási modellekről írott tanulmányában a muravidéki kétnyelvű oktatást a „kevésbé” asszimiláló modellek közé sorolja. A Kárpát-medencében lévő kétnyelvű modelleket és a kétnyelvűséget történelmi emlékekkel terhes fogalomként kezeli: „A trianoni határokon túlra került magyarság a kétnyelvűséggel kizárólag mint az anyanyelvét kiszorító jelenséggel találkozott. (...) Miként olyan iskolát sem sokat látott életében, amelynek nem a kisebbségi magyarok asszimilálása lett volna a célja. A többségi államhatalmak az iskolákat mindig a nemkívánatos kisebbségek asszimilálására használták. Bizonyos különbségek – egyes korszak

kok között is, de az államok között is – csak a megvalósítás formáinak keménységében fordultak elő.”

A Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben vagy a Vajdaságban a kétnyelvű iskolák bevezetésére tett kísérletet a kisebbségi jogok durva csorbításaként élték meg az ott élő magyarok. Ezzel szemben a Muravidéken általános az a vélemény, hogy szükség volt a kétnyelvű oktatás bevezetésére. Mivel magyarázhatjuk ezt? – tesz fel a kérdést a kutatók.

Mindenekelőtt a kényszerhelyzet, mely később is kényszerképzeteket szült. A szlovén szülők is erre hivatkoztak, amikor a kétnyelvű oktatás ellen felemelték szavukat. Nevezetesen arra, hogy nem volt demokratikus az oktatási formula bevezetése, hiszen az ő beleegyezésük nélkül döntöttek. A kényszer másik jele a magyarságot érintette, hiszen a bünbakkeresésnél gyakran hivatkoztak arra, hogy miattuk kell a szlovén gyermekeknek is magyarul tanulniuk, s miattuk nem nyithatnak külön szlovén iskolákat. A harmadik, társadalomszociológiai szempontból talán legtöbbet hangoztatott tény, hogy a 70-es években a kétnyelvű oktatást és a kétnyelvűséget tabuként kezdték kezelni, mindennemű külső, indokolt vagy indokolatlan, jó szándékú, vagy kritikai élű megjegyzést, kritikát elutasítottak. A gúzsba kötöttség állapotában fuldokló kétnyelvű oktatást mindennemű reformtól meg kívánták óvni, a látszat fenntartásával pedig „kirakatot” rendeztek be. Ezzel ugyan megóvták a kétnyelvű oktatást, de a magyar nyelv presztízsét sikerült aláásni, a magyar nyelv iránti „gyűlöletet” pedig még tovább fokozni.

Meg kell itt jegyezni, hogy az elmondottak főleg a Lendvai Kétnyelvű Általános Iskolára voltak fókuszban érvényesek. A többi 3 iskolában (Göntérháza, Dobronak, Pártosfalva) a szlovén–magyar tanulólétszám kiegyenlítettebb volta miatt a kétnyelvű oktatás is nyugodtabb légkörben zajlott.

Általánosságban megállapítható, hogy az anyanyelvi azonosságtudatnak a társadalmi integrációban betöltött szerepe minimális volt: az oktatási modell – visszautalva Kontra Miklós fenti megjegyzésére – az anyanyelvi oktatás 50:50-es nyelvi arányának felborulása miatt az asszimiláció melegágyává kezdett válni, az anyanyelvi oktatás szemszögéből nézve annak a legegyszerűbb szinten tudott csak megfelelni.

Az oktatásüggyel megbízott szervek legnagyobb mulasztását mégis abban kell látnunk, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetésével párhuzamosan nem történtek olyan intézkedések, amelyek lehetővé tették volna a kétnyelvűség maradéktalan és teljes megvalósulását az iskolai oktatásban és azon kívül

is, a közélet minden területén. Így hát megmaradt iskolás fogalomnak, ahogy a kétnyelvű ügykezelés és a hangzatos „funkcionális kétnyelvűség” megvalósítása is szép álmoknak bizonyult csupán. A gyors lemorzsolódás pedig már lépten-nyomon érezte hatását: a magyar nyelv társadalmi szerepe egyre gyengült, s már az 1946-os alkotmányban is megfogalmazott nyelvi egyenlőség alapján nyugvó nyelvi szabadságjogok is kérdésessé kezdtek válni. A „gyakorlati kétnyelvűség” szintagmában megtestesülni látszó politikai akarat és szándék pedig lassan-lassan már nem a testvériséget és egységet, sem pedig az együttélés kiépítését kezdte jelenteni, hanem a nemzeti türelmetlenségek kordában tartásának egyik hatékony eszközét.

Ilyen szemszögből vizsgálva a kétnyelvű oktatást annak a klasszikus értelemben vett anyanyelvű oktatáshoz is vajmi kevés köze volt, hiszen az ilyen alapokon nyugvó pedagógiai gyakorlat – ahogy azt a huszadik évforduló kapcsán kiadott brosúrában olvassuk – csupán két alapvető célkitűzést hivatott kielégíteni. Egyrészt: a tanulókat megismertetni mindkét nép kultúrájával és nyelvével, akik majd a vegyes lakosságú területen „a szlovénok és a magyarok egyenjogúságáról szóló politikai és jogi rendelkezések hordozóivá válnak”. A másik, a szlovén és a magyar tanulók előrejutására apelláló célkitűzés mindenféle fölösleges kerülő nélkül kimondja: a cél az, hogy a kétnyelvű iskola tanulói olyan általános szlovén nyelvi tudással és kommunikációs készséggel legyenek felruházva, „hogy zavartalanul folytathassák tanulmányaikat a szlovén tannyelvű középiskolákban” (vö. Novak 1979).

A fentiekből kifolyólag talán világos, hogy a hatalmi szervek a kétnyelvű oktatásban a nemzetiségi-leg vegyesen lakott terület szlovén és magyar iskolái helyett a kettő „egybecsapásával” képzelték el a kétnyelvű iskolát. Külön vizsgálódás tárgya lehetne a nyelvhasználat kérdése. Már a kétnyelvű oktatás e korai szakaszában egy, a kétnyelvű iskola diákjainak „beszédbeni” magatartását vizsgáló felmérés eredményeiből is kitűnt, hogy az iskolai nyelvhasználatban, illetve beszédhelyzetekben a magyar nemzetiségű tanulók ritkábban éltek az anyanyelv használatával, mint többségi társaik. A másik nyelvnek, illetve a környezet nyelvének használata pedig még ennél is meglepőbb eredményekhez vezetett. Kiderült ugyanis, hogy a másik nyelv tekintetében a magyar gyermekek a különböző beszédhelyzetekben csaknem 34 százalékban a szlovént, a szlovének pedig alig 12 százalékban használják a magyar nyelvet (vö. Lük 1979). Említettük már, hogy míg az

alsó tagozaton, a kisiskolában láthatóan jó eredményekről számolhatunk be a 60-as években, addig a felső tagozaton már mutatkoznak a krízis jelei. A magyar nyelv és az anyanyelvű képzés szerepe itt már olyannyira másodrendű problémává vált, hogy a tantervi követelményben már csupán a szakszókincs elsajátítására terjedt ki. Így az anyanyelvű képzés csupán a magyar nyelv és irodalom tantárgy keretében látszott megvalósíthatónak. Önmagában azonban – mint utóbb kiderült – ez is kevésnek bizonyult.

Csak feltételezésekre hagyatkozhatunk annak a megítélésében, hogyan lett volna, ha az általános iskolával egy időben vagy közvetlenül utána bevezetik a kétnyelvű oktatást a középiskolában és a főiskolán is. Ez azonban nem történt meg, s ezzel ismét egyfajta bizalmatlanság vette kezdetét nemcsak a magyar, de a szlovén szülők körében is. A mulasztások, illetve a hetvenes évek „lazább” oktatáspolitikája nem tett jót a kétnyelvű iskola ügyének, az általános kétnyelvű oktatás további eredményességére is kihatottak, természetesen negatív értelemben.

A hatalom tehát meghátrált, s olyan engedelményeket tett, amelyek a kétnyelvű iskolamodell lassú, de következetes leépülését idézték elő. A hatalom azonban még ezzel sem elégedett meg, s tovább folytatódott – kissé átrendezve bár – az ügy kirokatjellegének az erősítése. Mint ahogy az egyik statisztikából kiderült, volt olyan év, hogy szinte minden hétre esett egy a politikai vagy pedagógiai küldöttségek látogatásából a lendvai általános iskolába. Lényegesebb, nem módszertani, inkább csak technikai előremozdulást a kétnyelvű oktatás történetében az 1981-es esztendő hozott a Muravidéken, amikor az ún. irányított oktatás égisze alatt Lendván pedagógiai, közgazdasági és fémipari szakosítású kétnyelvű középiskola indult, a Maribori Pedagógiai Akadémia helyébe lépő egyetemi szintű oktatás (Pedagógiai Kar) pedig megkezdődött a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken.

A középiskolában is az általános iskolához hasonló modell szerint folyt az oktatás. Ez annyit jelent, hogy a magyar nyelv és irodalom órákon kívül a terminológia elsajátítására korlátozódott a magyar oktatás, kiegészítve ezt az ún. „nemzetiségi programmal” a történelem, a földrajz és a művészeti nevelés keretében minimális belső óraszámmal. Főleg a vegyes házasságokból származó, a nyelvcseré határán ingázó, nagyfokú identitászavarral küszködő gyermekek számára azonban ez már nem jelentett megoldást.

A későbbi fázisban a magyar nyelv presztízse már nemcsak a többségi nemzet gyermekeinél csökkent, hanem a kisebbségi érzés kialakulása következtében a magyar gyermekeknél is. A magyar nyelv presztízisének romlását pedig nagyfokú identitásvesztés-identitászavar kísérte. E komplex probléma még a nyelvhasználatnál és a nyelvi egyenlőség fokozatos megszűnésénél is súlyosabb gond, hiszen szinte észrevétlenül játszódik le. Ebben nagy szerepe volt a rossz és gyatra fordítású hazai tankönyvek mellett a Vajdaság Tartományból behozott tankönyveknek is. Ezekben a később „nagyserb” megalomániába átcsapó közös „jugoszláv eszmeiség” nyomai fedezhetők fel már a 80-as évek elején. Ez abban nyilvánult meg, hogy a magyar irodalmi tankönyvekből lassan kiszorultak a magyar irodalom klasszikus alkotásai, helyüket pedig fokozatosan a jugoszláv népek és nemzetek irodalmi szemelvényei foglalták el. Az effajta szemlélet ellen lázadtak fel a 80-as évek közepén a szlovén oktatásügyi dolgozók – az „alaptantervet” ugyanis a szerb központú hatalom a köztársaságokra is ki kívánta terjeszteni.

Külön tanulmányt érdemelne az 1981-től bevezetett szakirányú oktatás, amelyet hibái és ellentmondásai miatt akkor már a Vajdaságban és másutt is elhagyásra kárhoztattak. Ez a kétnyelvűségen belül az anyanyelv oktatását éppen annyira nem tartotta fontosnak, mint az általános iskola felső tagozataiban. Ugyanakkor „nagy hangsúlyt helyezett” minimális heti óraszámban a magyar nyelvnek mint a környezet nyelvének az oktatására. Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a szakirányú oktatásnak még az érettségit is mint felesleges, mihaszna dolgot sikerült eltörölnie.

A nyelvi egyenjogúság, a „magyar nyelv kötelező tanítása” mindkét nemzet fiai számára frázisoknak bizonyultak, amelyekbe olyan abszurdumok is szorultak, hogy már a külső szemlélőnek, a gyakori küldöttségek tagjai számára is megmosolyogni valónak tündek. Különösen a horvát tagköztársaságból ide iratkozó gyerekek számára bevezetett kezdő szintű magyar nyelvtanítás abszurd volta jelentett némi felháborodást, de hamarosan lelohadtak a kérdéyek, mihelyt kiderült, hogy csak „néhány kifejezés” elsajátítására terjedt ki a program lényege, s ez is csupán a kirakatpolitika részét képezte.

Dr. Varga József egy 2008-ban megtartott pilisvörösvári előadásában így beszélt erről a korszakról, illetve jelenségről: „Hangzatos politikai frázisunkat sokszor és szívesen hangoztatjuk, különösen akkor, amikor a kétnyelvűségünket kirakatként használjuk fel az idegenek, a hozzá nem értők elkápráztatása

vagy elámitása végett, hangsúlyozva, hogy a Muravidéken, az úgynevezett kétnyelvű területen, az együtt élő szlovén–magyar sorsközösségben mindenki tanul magyarul, s olyan közösségben élnek, amelyben mindkét fél tiszteli, értékeli, tanulja és használja is a másik nyelvét, valamint megbecsüli kulturális értékeit, hagyományát, s ezáltal megszűnik a két nép közti gyűlölködés, torzsalkodás, ellentét.” (Ruda: Varga, 2008). Egy másik megállapításával pedig a nyelvhasználat problémájára tapint rá, mely nélkül nincs sem békés együttélés, sem szlovén–magyar összeborulás, sem pedig nyelvi fejlődés, sem pedig a „funkcionális kétnyelvűség gyakorlati megvalósulása”.

„Kérdés, hogy kinek kell akkor az ilyen kétnyelvűség? Ki akar még 'kétnyelvűen' tanulni, ha az anyanyelv nem érvényesülhet a mindennapok életvitelében, a nyelvhasználatban még a kétnyelvű területen sem?” – teszi fel újfent a kérdést.

A kétnyelvűség és az asszimiláció

A Szlovén Köztársaság 1974-es Alkotmányában első ízben szerepel a köztársaság „állami” meghatározásban: a lakosságot illetően a szlovénok és a két őshonos, magyar és olasz nemzet közös államaként határozza meg Szlovéniát. Ez nagy előrelépést jelentett a korábbi, ha úgy tesszük, a többi tagország jogi/kisebbségi normáit illetően. Ez az alkotmány ténylegesen is államalkotó tényezőként kezeli a kisebbségeket, sőt számukra kisebbségi különjogokat biztosít. Ezek a 250. szakasz szerint a kisebbségi oktatásra, a kultúrára, a tájékoztatásra, a könyvkiadásra és az anyanyelvi kapcsolattartásra vonatkoznak. A kisebbségi jogok érvényesítésére pedig nemzeti érdekközösségek alapítására kínál lehetőséget. Ezek 1975-től közigazgatási funkciókat is betöltenek. Az alkotmányos garanciák a gyakorlati kétnyelvűség alkalmazását, elterjesztését célzó, részint már eddig is megvalósult realitásokat is magukba foglalták, mint a kétnyelvű kiírások és helynévtáblák (a hatvanas évek közepétől), vagy az anyanyelv-használati jog a közélet minden területén. A statisztikai adatok azonban az asszimilációs folyamatok elharapózásáról szóltak. Az 1981-es népszámlálási adatok például 10 százalékos csökkenést mutattak a 10 évvel korábbihoz képest, azaz az elmúlt időszakban 825 magyarral lett kevesebb. A kétnyelvűséget pedig sokkal inkább az asszimiláció, mint a nyelvi és identitás-megőrzés eszközeként kezdték emlegetni.

Ha van hozadéka a kétnyelvűségnek és a jogi-alkotmányos helyzetben beállt változásnak, akkor ez a humán, illetve reál egyetemi és főiskolai végzettségű értelmiségiek megjelenése. A nemzetiségi politika intézményei is kezdtek kiépülni, a többségi, akkor még jugoszláv modellre megalakult érdekközösségek pedig a nevükben is jelezték a szakterületet, amely érdekeit fel kívánták vállalni.

A kétnyelvű oktatás és az új alkotmány

Az alkotmányos jogok a nyelvi szabadságjogokat és nyelvi egyenlőséget is szabályozták: „Az olasz, illetve magyar nemzetiségnek biztosítva van saját anyanyelvük használata, saját nemzetiségi kultúrájuk kifejezése és fejlesztése, s e célból szervezetek alapítása, nemzetiségi szimbólumaik használata, valamint egyéb, az alkotmányban meghatározott jogok megvalósítása”. (Szlovén Szocialista Köztársaság alkotmánya, 1974). Ugyanitt olvashatjuk: „Azokon a területeken, amelyeken a szlovén nemzet tagjain kívül az olasz, illetve a magyar nemzetiség tagjai is élnek, az olasz, illetve a magyar nyelv egyenjogú a szlovénnel”. Az Alkotmány az anyanyelvű oktatásról is rendelkezik: „Azokon a területeken, amelyeken a szlovén nemzet tagjain kívül az olasz, illetve a magyar nemzetiség tagjai is élnek, mindkét nemzetiség tagjainak biztosítva van a saját anyanyelvükön való nevelés és oktatás”. Az anyanyelvű oktatásról szóló szakaszban alternatívaként szerepel a kétnyelvű oktatás is, illetve olyan oktatási forma a „nemzetiségi iskolákban”, ahol az anyanyelv mellett a szlovén nyelv is kötelező tantárgyként szerepel.

Az „azokon a területeken” formulából kitűnik, hogy a kétnyelvűség és vele a nyelvi jogok – ez később derült ki – nagyon is területhez kötött jogoknak számítottak. Ennek azonban majd később lesz jelentősége, a magyar kisebbség kulturális autonómiáját tárgyaló fejezetben.

Az Alkotmányban leírt jogokat a kétnyelvű általános iskolákról szóló oktatási törvény részletezi, melynek alapját az SzSzK Képviselőházának vitái és megállapításai, valamint az Alkotmánybíróságnak a kétnyelvű oktatás fejlesztéséről szóló határozatai képezték. Mi több, a törvény általános nevelői célkitűzései mellett erősen politikai színezetű „pótcélkitűzések” is megfogalmazódtak. Ezek pedig a következők: a népek és nemzetiségek egyenjogúságának és testvériségének fejlesztése; a magyar nemzetiség, illetve anyanemzete kultúrájának megismerése; a magyar nyelv szabad használata és a szlovén nyelvvel való teljes egyenjogúsága; olyan

viszonyokat teremteni az oktató-nevelő intézetekben, ahol a magyar nemzetiség a szomszédos népek és országok közötti baráti közeledés eleme és az alkotó (jellegű) nemzetközi együttélés ösztönzője stb. (Kerčmar J. 1976).

A tanulók jogait taglaló magyarázatot pedig további, a „demokratikus” állapotokon is túlmutató frázisoktól burjánzó elmefuttatás kíséri: a nyelvi érintkezés tekintetében a tanulónak bármikor lehetősége és joga van mind a tanárral, mind tanuló társával anyanyelvén érintkezni. A kétnyelvű iskola tanulóinak továbbá lehetősége van a tananyag anyanyelven való „elmélyítésére, bizonyításra(?), kiegészítésre, kérdésre, a törvényszerűségek megállapítására, nézeteik kifejtésére stb.” (A kétnyelvű általános iskola az új alkotmány vetületében című magyarázat, 1976).

Egy másik bekezdésben is a legfőbb nevelési cél az „együttélésben”, később az „alkotó jellegű együttélésben” testesül meg. Politikai körökben legfőbb társadalmi politikai célként fogalmazódik meg az egyre inkább önigazgatási szocialista út, a társult munka és az „irányított” oktatásban megfogalmazott új reform, mely a középiskolára terjedt ki.

A kétnyelvű középiskola felé

Varga Sándor a vele készített hosszabb interjúban a kétnyelvű oktatás általános iskolai „próbatételéhez” hasonló horderejűnek nevezte a kétnyelvű középiskola megalapításának politikai előkészítését. A dolog pikantériáját az jelentette, „néhányan úgy gondolták, hogy a lendvai (jelenleg) kétnyelvű középiskola olyan formán legyen kétnyelvű, hogy legyen egy magyar tagozat, legyen egy szlovén tagozat, és hogy a szlovén tagozatban talán-talán fakultatív módon bevezetik a magyar nyelv oktatását”. Továbbá a nemzetiségi területen kívül elhelyezkedő középiskolákban (értsd, a muraszombati járás területén: Rakičanban, sőt Ljutomerben és Radenciban) is fakultatív magyar nyelvoktatás folyék. Ez utóbbi azonban nem járt sikerrel. Ahogy a kétnyelvű modell „egy az egyben” történő átplántálása – a föntiekre való hivatkozással – sem a középiskolára.

Mint említettük, ha mégis van valami hozadéka a korszakban kiszélesedő jogi-politikai engedelmeknek, a magyarság politikai bekapcsolásának, aktivizálásának, akkor az értelmiségi képzés területén tapasztalható ilyen. A Trianon után „lefejezett”, értelmiségi nélkül maradt közösség 1945 után ismét lefejeztetett. A magyar tanerőt szétkergették vagy munkáját teljesen ellehetetlenítették.

A két háború közötti Jugoszláviában a muravidéki magyarság soraiból mindössze két(!) értelmiségi polgár került ki. Ez a kettő is lelkész volt. Ez a tendencia a háború után is folytatódott, hiszen a már említett, a kétnyelvű iskolák beindulásával keletkezett tanerőhiányt a helyi szervek különböző gyorstalpalókkal (muraszombati tagozat), illetve a Vajdaságban végzett tanárokkal igyekezett pótolni. Számuk így is alig érte el a harmincat, illetve negyvenet (Varga S. 2008).

A 70-es években e téren is némileg változott a helyzet, hiszen akik nem elégedtek meg a két- és hároméves szakiskolával az általános elvégzése után, ezek számára köztársasági ösztöndíj, illetve az országok közti csereösztöndíj is rendelkezésre állt. A Magyarországon tanuló egyetemi hallgatók száma az évi 2–3-ról az évtized végére 8–10-re szaporodott, ők a humán szakok mellett orvosi, jogi, agronómiai karokra iratkoztak. A 80-as években közülük kerültek ki a friss diplomával hazaérkező értelmiségiek, bár volt olyan is, aki az anyaországban maradt. Ezek száma azonban csekély. Az Alkotmány 250. szakaszában az anyanemzettel való kapcsolat témához kötődő, a külföldi tanulmányokra is feljogosító, az ösztöndíj-politikát is tartalmazó passzus volt a magyar értelmiségképzés legfőbb alapköve, legkevésbé támadható tézise. Ennek működését, függetlenül a társadalmi különbözőségekből, ideológiai kötöttségekből eredő nézeteltérésektől, nemzetközi példák is segítették.

A kétnyelvű oktatás a tudomány tükrében

Aki a kétnyelvű oktatás első 20–25 éves eredményeit készül áttekinteni tudományos igénnyel, annak feltűnő lesz, hogy a kétnyelvűséget ilyen-olyan módon elítélő politikai spekulációk, illetve a másik oldalon ugyancsak politikai célzatú alátámasztások mellett nemigen talál érdemi, a tudományosságot igényként támasztó, a kétnyelvűségről ekkorra már könyvtárnyi szakirodalmat felhalmozó szakmai értékelést, tudományos igényű cikket, illetve tanulmányt.

A fent már említett Garcia-tanulmány mellett a szlovén szakirodalom igen gyérnek mondható, a téma „felelőseként” kijelölt Nemzetiségi Kutatóintézet, illetve néhány önjelölt munkatárs mellett nemigen akadt olyan, aki a tudományos felmérés eredményeire támaszkodva a probléma velejéig hatoló objektív tanulmányt közölt volna. Vagy talán nem is volt probléma? Vagy szándékosan nem derítették rá fényt?

A könyvtárnyi irodalom azonban viszonylag későn, a 80-as évektől tárta fel a kétnyelvű környezet, illetve a kétnyelvűség morális, pszichológiai és nem utolsósorban kognitív dilemmái mellett a kisebbségi oktatás hatékonyságát, nyelvi céljait, az emberi kommunikációban elfoglalt helyét. Magyarán, a tudomány sokára jutott el addig az egyszerűnek látszó kérdésig, mely szerint a kitűzött célok elérése nem annak egyszerű következménye, hogy a tanítás a kisebbségi gyermek anyanyelvén vagy két nyelven folyik-e (Bernjak, 2008). A mai kutatók egyetértenek abban, hogy a kétnyelvű oktatás „ideális” nyelvi célja a magas fokú balansz kétnyelvűség kialakítása az oktatási-nevelési folyamat során. Skutnabb-Kangas a jó oktatási programokkal szemben támasztott általános elvárásként az alábbiakat jelöli meg: 1) magas szintű két-/többnyelvűség kialakítása, 2) a szakirányú fejlődés igazságos feltételeinek biztosítása, 3) erős két-/többnyelvű és két/multikulturális identitás, 4) tudatosság, valamint az általános és szakirányú kompetenciák kiépülésének egyenlő esélyei, amely egy magunk, saját csoportunk és mások számára is jogszerűbb világban való működés előfeltétele lokális és globális értelemben. (Bernjak, 2008)

Kontra Miklós Kell-e félnünk a „kétnyelvű oktatástól” című tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a kétnyelvűség és maga a kétnyelvű oktatás is a Kárpát-medencében történelmi emlékekkel terhes fogalom, hiszen a trianoni határokon túlra került magyarság az elmúlt időszakban „a kétnyelvűséggel kizárólag mint az anyanyelvét kizorító jelenséggel találkozott”. „Miként olyan iskolát sem sokat látott életében, amelynek nem a kisebbségi magyarok asszimilálása lett volna a célja. A többségi államhatalmak az iskolákat mindig a nemkívánatos kisebbségek asszimilálására használták. Bizonyos különbségek – egyes korszakok között is – csak a megvalósítás formáinak keménységében fordultak elő.” (Kontra, 1997)

Felvetődik a kérdés, vajon a szlovén kutatók miért a nyelvi elégtelenségek, miért a kommunikációs alapkövetelmény, illetve a „beszédbeli magatartás” vizsgálatát tartották fontosabbnak a reális nyelvi alapkövetelmény, az elsajátítandó nyelvi minimum és a kommunikációkészség, valamint az írás- és olvasáskészség helyett?

Egy nemrég megjelent, 1980/81-ben Varga József szaktanácsos által készített felmérésből tudjuk, az említett területen nagy gondok voltak már ekkor. A tanulók magyar és szlovén nyelvi kifejezőképességének vizsgálatát, a lendvai és a muraszombati községek kétnyelvű általános iskoláinak negyedik

és nyolcadik osztályában végzett felmérés eredményeit – a szerző szerint – a hivatalos szervek nem fogadták el, így hosszú évtizedekig kéziratban maradtak.

Pedig lett volna min elgondolkodni. A feladatként megjelölt „kutatósi”, pedagógiai-szaktanácsosi cél a tanulók fogalmazáskészségének a felmérése volt. Az ezzel kapcsolatos észrevételek pedig a következők:

- rövid, szegényes, gondolat- és élményhiányos mondatok;
- túl egyszerű, sokszor zavaros, értelmetlen, sok helyesírási hibával írt fogalmazások;
- a mondatok és gondolatok (események) gyakori ismétlése egyazon szövegen belül;
- szövegszerkesztési, megfogalmazási hiányosságok, tudatlanság vagy hanyagság;
- pontatlan, gondatlan, felületes írás stb.

Az általános megállapítás szerint a tanulók közléskészsége gyenge. Kicsi szókinccsel, mondatokkal, szószerkezetekkel és szavak ismétlésével, szegényes témaanyaggal, sok helyesírási hibával megírt dolgozatok születtek. A 8. osztályban a négy iskolában a fogalmazásokban előforduló mondatok száma 821; átlag 12–13 mondat, s a mondatok 90 (!) százalékában volt helyesírási, illetve nyelvhelyességi hiba.

Felmerül a kérdés: vajon tényleg a nemzetiségiek politikai „akarata” volt-e elégtelen ahhoz, hogy kezükbe vegyék az ügyet s kezdeményezzék a kétnyelvű oktatás reformját, vagy az akkorra már tabuként kezelt oktatási folyamat miatt nem kerülhetett erre sor? Az e korból származó dokumentumok, kritikai élt is tartalmazó beszámolók, bemutatók tele vannak feltételes módú mondatokkal, igeszármazékokkal.

Az egyik ilyenben olvassuk: „Ez pontosabban azt jelenti, jelentheti, hogy a magyar nyelvet is kötelezően tanulják a többségi szlovén nemzet tanulóit, diákjait is az óvodától egészen a középiskoláig”.

„Bár minden tantárgynál kidolgozták a megfelelő utasításokat és megoldási formákat, a tanítási-tanulási munkát, amelyek szavatolják, vagy szavatolhatják az általános iskolai oktatás követelményrendszerének érvényesülését...” (Varga, 2000).

Máskor a tantervben előírtak szó szerinti idézése tűnik fel, mint a törvényben előírtak gyakorlati megvalósításának kompromisszumot nem tűrő kitétele: „a kétnyelvű elemi iskolában úgy kell megszervezni az oktatást, hogy a tanulók tanulják meg az anyanyelvüket, sajátítsák el a másik nemzetiség nyelvét aktív használatra, és ismerkedje-

nek meg – a tanterv célkitűzéseivel összhangban – mindkét nemzet történelmi hagyományaival és kultúrájával”. A 4/a. pont pedig a „nemzetiségi programként” emlegetett követelményrendszerben a tantárgyak listáját is közli: „A magyar nemzeti program a kétnyelvű iskolák tantervében a magyar nyelvnel, történelemmel, földrajzzal, zenei neveléssel, képzőművészeti neveléssel és testneveléssel érvényesül”. Szó, ami szó, magas célok fogalmazódtak meg, gyakorlati megvalósításukhoz azonban szinte minden hiányzott: megfelelő tanerő, kidolgozott módszer, tankönyvek, egyéb pedagógiai szemléltető eszközök stb.

A tantervi utasításokat az arányokkal és az általános iskola egész „vertikumára” érvényesítve a következő passzusok fogalmazzák meg: „Osztálytanításnál” (1–5-ig) a tantervi utasítás szerint „teljes körű a kétnyelvű oktatás”. A tanítás módjáról pedig megtudjuk: az új tananyagot a tanító először szlovén, majd magyar nyelven magyarázza el, melynek folyamán a tanító meggyőződik arról is, hogy a tanulók milyen mértékben értették meg a szlovén nyelvű magyarázatot. „Felső fokon” (6–8-osztályig) a természettudományi tantárgyak és a matematika szlovén nyelven folyik, a tanítás idejének legfeljebb 80(!) százalékát teszi ki. A megmaradt időben a magyar szakkifejezések közlése történik.

A főntiekből kitűnik, a kétnyelvű oktatás arányai-ban még az alapszinten is hiba csúszott be. Hiszen ha az 50:50 arányt vesszük alapul, akkor is „sérül” a nyelvi egyenjogúság követelménye, hiszen a többségi nyelvi ráhatás mindig megbontja az egyensúlyt. A törvény alkotói sajnos több helyen is csupán „voluntarista” elképzeléseket fogalmaztak meg a kétnyelvű oktatás társadalmi hasznát/használatát illetően. Nevezetesen azt: mit kezdhet a „mindkét nyelv” egyenértékű tudásával egy magyar és egy szlovén anyanyelvű gyermek az ilyen iskolatípus elvégzése után?! A fő célkitűzés persze, s ez a szlovén gyermekek és szülők által is elfogadható érvnek bizonyult, hogy a 2 év óvodai, illetve 8 év általános iskolai képzés alatt mind a szlovén nyelvből, mind az általános képzés területén a szlovén középiskola folytatásához is kellő képzést kapnak.

Ruda Gábor írja: „Előbb-utóbb nyilván sok tanulóban és szülőben, talán még pedagógusban is felmerült a kérdés: akkor meg mi értelme 'egyenértékűen' tanulni (tanítani) a magyar nyelvet? Talán így gondolták ezt a törvény alkotói is? Hogy a magyar (főleg pedig a szlovén–magyar vegyes) szülők és gyermekek hamarosan belátják: törvény adta lehetőségeik ugyan vannak bőven, de jobb, ha anya-

nyelvüket 'természetes körülmények közt' elfelejtik, és nem tanúsítanak értelmetlen ellenállást a 'természetes asszimilációval' szemben" (Ruda, 2002).

Ruda arra a kérdésre is megdöbbentő magyarázattal szolgál, mellyel a kétnyelvű iskolák „kényszerű bevezetését” magyarázzák. A kétnyelvű oktatás bevezetését olyan restriktív intézkedések előzték meg, melyek a magyar tagozatok és az iskolák 1945 utáni teljes és módszeres elsorvasztását eredményezték. Az e korszakból ismert tanulmányok egyike sem hallgatja el, hogy a magyar tagozatokban jóval gyengébb szintű oktatás valósult meg, mint a szlovénekben, az iskolai felszereltség is jóval szegényesebb volt, mint a többségi tagozatokban. Talán ennek a számlájára is lehetne írni az összevonással együtt járó feszültségeket, amelyek végül az alkotmánybírósi perig vezettek.

A modell és a módszertani hiányosságok

A kétnyelvű középiskolában – a köztársasági és területi tanügyi szervek szerint – az általános iskolában „bevált” modell szerint folyt az oktatás. Modellt említettünk szándékosan, és nem kidolgozott rendszert, hiszen inkább csak a főbb gyakorlati útmutatókat (tantervek, utasítások stb.) tartalmazó pedagógiai arányok és mércék, didaktikai fogódzók, tan- és egyéb szemléltető eszközök álltak a gyakorló pedagógusok rendelkezésére. E sorok írója ezek számbavételével, elégtelenségével „elmulasztott lehetőségként” emlegette a kétnyelvű oktatást, s a világon egyedülálló modell kudarcát a felületes, csupán az arányokat meg szabó voltában látta (Bence, 1992).

Az 1980-ban elfogadott, középiskolákra vonatkozó törvényt „új minőségi változásként” értékelte a magyarság, hiszen az óvodától egyetemig „vertikum”, csak egy fokozattal bár, de kezdett kiteljesedni. Hasonló örömmel konstatálták azt, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen, Lendván létesített kétnyelvű középiskolában is kötelezővé vált a magyar nyelv oktatása minden tanuló számára. – A lendvai középiskola 1980-tól több iskolatípust egyesítő kétnyelvű középiskolává fejlődött, amely a magyar nemzetiségű és nemzetiségileg vegyesen lakott terület tanulóifjúságának középfokú iskolamodelljét képezi – áll az egyik bemutató előadásban. A szerző a félreértések elkerülése végett az iskola „egyedülállóságát” is hangsúlyozza: – A szlovéniai kétnyelvű oktatás esetében a kétnyelvűség nem megoldható, a többségi nemzetre is vonatkozik (talán ebben van az egyedülállósága), és ez teszi alkalmassá a tanulókat arra, hogy saját anyanyelvükön

kívül jól használják egymás nyelvét. A kétnyelvű oktatás a kisebbségi diákok továbbtanulását (Szlovéniában és Magyarországon is) és társadalmi integrálódását is biztosítja – áll a bemutató írásban (Füle, 2002).

A tanítási nyelvet illetően igen szűkszavú a tájékoztatás: több tantárgynál a tanítás szlovén nyelven folyik, a törzsanyag ismertetése a szakkifejezések kiegészítésével pedig magyarul. Ez szavatolja a tanulók beszéd- és íráskészségének fejlesztését, fejlődését.

Az 1980-ban bevezetett oktatási modell a magyar nyelvet és irodalmat homogén, „nem osztott” osztályokban képzelte el, s egyúttal ellehetetlenítette a nyelvi képzést, illetve felzárkózást. Ezt az ideológiai kötöttségek diktálták így.

Csak az évtized vége felé vált a magyar nyelv és irodalom tanítása „nívóssá”, kétszintűvé. Az alacsonyabb szinten, a „második nyelvvel” a nem magyar anyanyelvűek, illetve vegyes házasságból származó tanulók számára, az „anyanyelvi” csoportban pedig a magyar anyanyelvű tanulók részére adódott mód magasabb szintű nyelvi képzésre. Ettől függetlenül nem oldódtak meg a dilemmák és kétségek a modell gyakorlati alkalmazását illetően. A pedagógusok legtöbb esetben saját jegyzeteikre és találékonyságukra voltak hagyatva egy probléma megoldásánál.

Hogy mennyire a véletlenre és az esetlegességre volt bízva a kétnyelvű oktatás gyakorlati kivitelezése, álljon itt egy anekdotába illő történet, amelyet az egyik szlovén tanfelügyelőtől hallottam. Egy muravidéki általános iskolából feltűnően rossz szlovén nyelvi tudással iratkoztak a végzősök a középiskolákba. Ez nagy feltűnést keltett, hiszen a szlovén nyelvi szint mindkét nemzet gyermekeinél, ha nem is csúcscsínvonalú, de kielégítő szintű volt. A tanfelügyelő látogatásakor kiderült: az illető magyar gyökerekkel rendelkező tanító a szlovén nyelvi órákat is „kétnyelvűen”, fele-fele arányban bonyolította le. Sőt, néha a mérleg nyelve a magyar nyelv javára billent...

Az aránytalanságok és az elégtelen pedagógiai-didaktikai-módszertani ismeretek hiánya, és az ezzel kapcsolatos, a pedagógusok által is gyakran hangoztatott probléma a módszertani utasítások nélkülözése, illetve elégtelensége volt.

Az 50. évforduló kapcsán is hivatkoztak rá: – Függetlenül attól, hogy minden pedagógus igyekszik jó munkát végezni, a módszertani utasítások nélkülözhetetlenek. Talán vannak olyan pedagógusok is, akik megfelelő szakmai segítség és irányítás mellett hajlandók kidolgozni a kétnyelvű

oktatás módszertanát – írja az egyik pedagógus (Kósa, 2009).

Rövid számvetés a 40. évforduló kapcsán

A 40. évforduló kapcsán is a tankönyvek és a munkafüzetek hiányát, ezek elavulását vagy nem megfelelő szintjét jelölték meg fő hiányosságként, gyorsan pótolandó követelményként, mondván, a 21. század pedagógiai attitűdjétől idegen a tábla-kréta, esetleg diktálás utáni rögzítés, s ennek számonkérése. Kósa Ferenc történelemtanár a 40. évforduló kapcsán a módszertanról elmondta: – Az első probléma talán az, hogy a kétnyelvű oktatás módszertanát eddig még senki sem dolgozta ki: nem létezik egy könyv sem, szinte semmilyen anyag, s mi úgy dolgozunk, ahogy nekünk valaki valamikor elmondta... Most mindegyik tanár úgy találja fel magát, ahogy tudja. Én személy szerint nem tartom magamat ahhoz, hogy az új anyag feldolgozása szlovén nyelven történjen, az ismétlés pedig magyarul, illetve fordított sorrendben, hanem inkább spontán módon.

A másik két megkérdezett, Kovács Irén általános iskolai matematikatanár és Kovač Ildikó középiskolai biológiatanár a tankönyvek hiányára mutatott rá. – A szakkifejezéseket mind a két nyelven tudni kell... Itt nagy negatívum például az, hogy nincs kétnyelvű tankönyvünk, hanem csak egy kivonat a szlovén tankönyvből – mondta a matematikatanár. A biológiatanár pedig a kétnyelvű tanóra és a nagyon heterogén összetételű osztály pedagógiai követelményeit taglalta: – Vannak osztályok, melyekben a tanulók zöme szlovén anyanyelvű, közöttük olyanok, akik egynyelvű iskolából jöttek (értsd: nem a nemzetiségileg vegyes területről): ezekben az osztályokban nagyon nehéz magyarul előadni, szinte lehetetlen. A feleltetésnél és az ellenőrző dolgozatok írásánál is hasonló a helyzet: a kérdések magyarul is ott vannak a tesztlapon, de csak elvéve válaszol valaki magyarul... – nyilatkozta Kovač Ildikó. Nedelko Zita magyar és földrajz szakos tanár pedig a kétnyelvű oktatás „egyszintes” oktatását hibaként könyvelte el. A „nívós” oktatás előtti időkben ugyanis évtizedekig az anyanyelvet és a környezetnyelvet is mindenkinek egyforma módszerekkel tanították. A kötelező jelleggel alkalmazott szakterminológia csak „füzettarkító” tényezőként van jelen, hiszen alkalmazni nem tudják a tanulók. A pedagógus az egyre inkább kiütköző, a magyar nyelv presztízsvesztésével együtt járó szülői magatartás-változásra is felhívta a figyelmet. – Már a munkaviszonyba

lépésem első hónapjában azt tapasztaltam, hogy egyes magyar anyanyelvű szülők nem tartják fontosnak, hogy gyermekük magyar nyelven tanuljon. Még ennél is szomorúbb az a megállapítás, hogy a szülők a magyar nyelv használatának feleslegességéről meggyőzik gyermeküket is, és bizonyos lelki konfliktusokat idéznek elő bennük – nyilatkozta Nedelko Zita (Népújság, 79/16).

Főleg a kétnyelvű középiskolában is bevezetett nemzetiségi tananyagcsomag tanítása-tanulása ütközött nagy ellenállásba, tanítóknál, tanulóknál egyaránt.

Pedig ekkorra már rendelkezésre álltak olyan „tudományos gondossággal és átfogó elemzéssel készült” tanulmányok, mint Albina Lüknek a kétnyelvű iskola 20. évfordulója alkalmával közzétett, már idézett szociolingvisztikai tanulmánya. A legfőbb problémát azonban nem a módszertani hiányok kiküszöbölésében, hanem a tankönyvek, később tantervi egységek kidolgozásában látták az oktatásügy kreálói. A tankönyvek szlovénról magyarra történő fordítását azonban a megfelelő fordítók hiánya miatt nem lehetett máról holnapra megoldani, főleg a felsős tagozatokban néha évekig eltartott, amíg egy tankönyv fordításban is megjelent. A fordításban megjelent tankönyvek színvonala rendkívül hullámzó, nem is annyira a grammatikai, sokkal inkább a jelentésbeli és stílusbeli elégtelenségek miatt. Ezek fordítását ugyanis nem a magyarországi, hanem sokkal inkább a vajdasági magyar normához, illetve szakterminológiához igazították. Az okok ismételen ideológiaiak voltak. Gyakran pedig egyenesen a szakszerűtlen hozzáállás szült vicclapba illő „fordítmányokat”. Példának okáért csak egyet említsünk, a folyó kilépett medréből „muravidékiesen” így hangzott, „a folyó kicsapott” (ti. ilyet a feleség, illetve az „asszony” szokott). Voltak persze kivételek is, így az írás és olvasási készségek elsajátítására hazai táj- és helységneveket is felvonultató, s ezáltal „aktualizáló” szövegek, gyönyörű színes rajzokkal, festményekkel illusztrálva (Pandur Lajcsi és mások munkái), melyek igazán impozáns „külsőt” kölcsönöztek pl. a magyar nyelv oktatásának. Ezek azonban eredeti alkotások voltak, s nem is kívántak nagyobb nyelvi, stílusbeli odafigyelést. Más volt a helyzet a felsőbb tagozatokban, ahol a tankönyvek hiányát a szakkifejezések gyűjteményével kívánták pótolni a nemzetiségi egységek oktatására. Ezek a kísérletek is eleve kudarcra voltak ítélve, hiszen a 6–7. osztályban már az egyszerű mondat, illetve az igei-állítmányi szerkezet megalkotása is áthidalhatatlan problémát jelentett egy szlovén anyanyelvű

diák számára. A magyar irodalmi műveken nevelkedett magyar tanulók számára pedig a szakterminológia elsajátítása a tananyag zsúfoltsága és a számonkérés elmaradása miatt nem volt lehetséges.

A „nem megosztani” ideológiájával a reformok ellen

A felsoroltak mellett az ideológiai korlátok is nehezítették a kétnyelvű iskolában tanító pedagógusok munkáját. Ezt részint a ma is meglévő, minden pedagógusra vonatkozó pótlékkal kívánták rendezni. De a „nem megosztani” ideológiára épülő oktatási rendszer még az olyan tantárgyaknál is ellehetetlenítette a munkát, megnehezítve a fegyelmezést, mint a magyar nyelv és irodalom, ahol a tudásszintbeli különbségek leginkább kiütöztek.

A „nívós” oktatásnak elkeresztelt magyar anyanyelvi és a magyart második nyelvként tanuló csoportok némi reménnyel kecsegtettek, s hamarosan meg is hozták a várt hatást. A modell további reformjára azonban még egy ideig várni kellett. Az irány továbbra is a szlovén felsőoktatás maradt, bár ekkorra már évente 6–8, a kétnyelvű intézményből kikerült, érettségivel rendelkező diák tanulhatott ösztöndíjjal a magyarországi felsőoktatási intézményekben.

Az előzőekből kitűnik, hogy a kétnyelvű oktatás egyik kerékkötője a tankönyvek hiánya volt, a másik az oly sokat hangoztatott módszertan hiányában rögzíthető. Kevés szó esett mindeddig a kétnyelvű pedagógus- és óvónőképzésről, a nevelői-oktatói káder személyi vonatkozásairól, nyelvi-pedagógiai szintjéről. Illetve csak a kezdeti fázisban, amikor a mindkét nyelvet kifogástalanul használó és ezeken beszélő, esetleg az oktatási folyamatban is alkalmazni képes pedagógusok száma elenyészően kevés volt.

Hasonló volt a helyzet az óvodában is. Vagy még súlyosabb, hiszen az anyanyelvi megalapozásnak e fontos fázisa egybeesik a kétnyelvűséggel való intézményes találkozás traumájával.

A 90-es évek elején a bölcsődei-óvodai kétnyelvűség megvalósulását felülvizsgáló felmérés során éppen az óvónők nyelvi szintjére esett a legtöbb negatív megjegyzés. Ez alkalomból Varga József, a maribori Magyar Tanszék vezetője, volt tanügyi tanácsos elmondta: „Nagyon sok szlovén óvónő nem tud magyarul, vagy csak pár szót. Azt kellene elérni, hogy a kétnyelvű oktatásban részt vevő pedagógusok legalább egy bizonyos szinten beszéljenek mindkét nyelven. Amikor jött ez a törvény (értsd: ok-

tatási törvény) amelyik ezt szabályozta (hogy a pedagógusi állás betöltéséhez mindkét nyelvet kell valamennyire ismerni), azt mondták, hogy annak, aki már bent volt, nem kell vizsgáznia. Én tiltakoztam.” (R. Mejak, 1992, Szabó, 1993)

A kétnyelvű általános iskolába való iratkozásnál évtizedek óta problémának számító „magyar 1-be vagy 2-be” dilemmáját azzal oldották fel, hogy nem kérdeztek rá az anyanyelvre, illetve a nemzeti hovatartozásra: „Mi a beiratkozásnál soha nem tüntetjük föl, hogy ki milyen nemzetiségű. Nem is tartjuk fontosnak, azért, mert nem akarunk nemzetiségi problémát, nem akarjuk a nemzetiséget, mint problémát feltüntetni a szülők előtt.” Jól érvel Szabó Ildikó, a tanulmány szerzője, amikor kifejti, hogy a „tapintat” mögött olyan kérdések húzódnak meg, amelyeket a konszolidált gyakorlat ellenére a társadalom máig sem tudott feldolgozni. Olyanokat, mint a politikai óvatosság, a kedvezőtlen tapasztalatok, a vegyes házasságok nagy száma stb. – paradoxon, hogy éppen a kétnyelvűség legfontosabb szocializációs intézményei kezelik tabuként az etnikai hovatartozást – írja Szabó. (Szabó. 1993)

Az óvodai alkalmazottakkal, vezetőkkel készített interjú alapján a szakember a szocializációs kérdésként felmerülő a „saját és a másik nemzet konceptualizálása folyamatának” szakmai kérdésként való felmerülését is hiányolja. Az egyik riportalany elárulja: itt a gyerekek nem tesznek különbséget aszerint, hogy ki a magyar és a szlovén. Ilyet még ezeknél a kicsi gyerekeknél nem észleltek, újságolja. Ahogy a nyelvi hierarchia alakulása sem tűnik fel, úgy a „nyelvi hátrány” sem. De a két nyelv hierarchikus viszonya már az óvodában finoman ki rajzolódik.

A kétnyelvű óvoda módszertani kérdéseiről azonban már másfajta vélemény körvonalazódik. Az általános iskolához hasonló panaszárdatot jegyzi le a kutató, amikor a módszer iránt érdeklődik: „harminc évvel ezelőtt csak szavakat tanítottunk... Utána ezeket a szavakat mondatokba fűztük. Akkor ezeket a mondatokat összekötöttük egy-két mondattal. De olyan nagyon csecsemőcipőben jártunk még, mert nem volt semmiféle utasításunk... 80-ban, 82-ben megjelent egész szűk keretekben egy nevelési terv... De ez csak ilyen keretprogram volt.” (Szabó. 1993)

Úgy tűnik azonban, hogy a „keretterv” és a hozzá kapcsolódó módszertani minimum is több volt a semminél, hiszen a nyelvi előnyökből-hátrányokból származó társadalomlélektani és szocializációs

problémák orvoslására, a szolidaritásérzés és az „együttélési normák” kialakítására és életben tartására azért elégnek bizonyult.

Nyelvi és nemzettudati tényezők a kétnyelvűségben

Az említett, Szabó Ildikó által tárgyalt felmérés azért is mérföldkönek számít a muravidéki kétnyelvű oktatást és nyelvhasználatot tekintve, mert talán elsőként mutatott rá a hiányosságokra, hiátusokra a muravidéki magyarok nemzet-tudatát illetően. A korábbiakban az alapszintnek számító óvodás korúaknak a kétnyelvű nevelés hiányosságaiból adódó szocializációs problémáiról szoltunk. Ide kívánczik még egy mélyinterjú nyilatkozat, mely a vegyes házasságból származó gyerekek családi hátterére is rávilágít. Belőle az oly sokat feszegetett kérdés, a szlovén nyelvre való „automatikus átváltás” ténye is kiviláglik. Egy nagyapa meséli unokája történetét, aki az óvodába kerülésig egyetlen szót sem tudott szlovénul, hisz környezete többségében magyar volt. Az óvodában eltöltött fél év elég volt, hogy nyelvet cserélt. Tud ugyan, de már keresi a magyar szavakat. Az elsős gyermek egész viselkedésében gyökeres változás állt be. A nagyapa tovább meséli: „Papa, hogy is kell ezt mondani? – kérdezi. – Mondom neki: nem értem, mit mondasz, fiam. – Te nem tudsz szlovénul? – kérdez vissza. – Én nem tudok, velem csak magyarul tudsz beszélni – hangzik a válasz. És a feleségem is ezt mondja neki. Mikor nálunk van két napig, akkor már rendbe jön”. A nagyapa a gyermek játsszói szokásaiban is a tudat alatti régióból előretörő óvodai domináns környezet- és nyelvi hatást tapasztalja: „És mikor játszik, szlovénul beszél önmagával és játékaival”. (Szabó, 1993)

A tanulmány még a végén is tartogat egy meglepetést, ami a szlovén anyanyelvű gyermekek (ovisok) magyar, illetve környezetnyelvi tudásszintjére utal: „Kijöve az óvodából, felfigyeltünk négy-öt kisgyermekre: a kerítésen kapaszkodva néztek ránk és valahová, az utca túloldalára. Kérdeztük, mi történt: kiesett valami? Miben segíthetünk? A gyermekek azonban – akiknek, június lévén, már minimum tíz hónapja kellett a kétnyelvű óvodába járniuk – nem értenek semmit. Aztán egyikük kiszalad az utcára és visszaviszi a labdát... egy sem akadt közöttük, aki magyarul is el tudta volna mondani, hogy kiesett a labda.”

A 90-es évek elején készített felmérés a magyar nyelv közéleti használatában tapasztalt hiányosságokra is felfigyelt. Az anketon, mely a közéleti és a hivatali nyelvhasználatra kérdez rá, meglepő eredmények születtek. Arra a kérdésre, hogy milyen nyelven szólal meg először, ha egy általa még ismeretlen hivatalba lép be, 47 százalékban a szlovént mondták, s csak 16 százalékban jelölték meg a magyar nyelvet. A jelenségről Göncz László egy 1996-ban közölt tanulmányában így ír: „Szinte csodának számít, ha valamilyen közösségi szintű ülésen valaki a magyar nemzetiségű polgárok közül saját anyanyelvén szólal meg” – írja. Az okok között pedig a nemzeti hovatartozás kinyilvánítása iránti indifferens magatartást, a hiányos magyar nyelvi kompetenciákat jelölik meg, mások ismét a fordítással együtt járó idővesztésre és megkettőződésre hivatkoznak. Olyanok is vannak, akik nem is tudják, hogy magyarul is felszólalhatnak, mert e nyelvi „jogra” nem figyelmeztette őket senki. Göncz, összegezve a nyelvhasználatlaltal együtt járó gondokat és problémákat, így ír: „Van, ahogy van; a közigazgatás terén magyarul csak egynéhány idősebb polgárral beszélgetnek kevésbé fontos, egyéni ügyek kapcsán, míg a legmagasabb szintű ’önigazgatási megnyilvánulásokon’ kétnyelvűségről nem beszélhetünk.” (Göncz, 1996)

A tanulmány megállapítása szerint a magyar nyelv használatának gyakoriságát illetően a két nem különbözőképpen nyilatkozott. „A nők inkább hajlanak arra, hogy az anyanyelv rendszeres használatát tulajdonítsák a magyaroknak, mint a férfiak. Főként azokban az esetekben gondolják ezt, amelyek hagyományosan a nők illetékességébe tartoznak. Gyakorisági indexük 10 esetben volt magasabb, mint a férfiaké. Szerintük inkább érvényesül a magyar nyelv az óvodákban, a munkahelyen, a kétnyelvű feliratokban, a kulturális egyesületekben és az iskolákban, az orvosi rendelőben, a templomban, a bíróságon, az autóbuszon és a bankban, mint a férfiak szerint. Ezzel szemben a férfiak csak két – hagyományosan inkább a férfiak érdeklődési körébe tartozó – területen látják kedvezőbbnek a helyzetet: a sportban és a politikai életben.” (Szabó, 1993)

A kilencvenes évek elején írt, a magyar nyelv helyzetéről a nyelvművelés muravidéki tendenciáiról tartott egyik beszámolóban a kétnyelvű oktatás bevezetése előtti időszakról olvassuk: a kis létszám mellett a „legnagyobb ellenfélként” a szlovéniai magyarság Szlovénia felé történő túlzott orientáltságát említi, a szlovén

értékekkel való nagyfokú azonosulást, ami szükségképpen tudati torzulást okozott. Az elnyomás és a „hátrakorrekciók tragikus velejáróitól rettegő magyarság” érvényesülési lehetőségeit a nemzeti hovatarozás ki nem nyilvánításában, annak eltitkolásában, sok esetben a nyelvi és tudati önfeladásban vélte megtalálni. Az alkotmányban (11. szakasz) is szavatolt nyelvi egyenjogúságot pedig a tenger melléki olaszok viszonyrendszerében még egy fontos tényező befolyásolta. Nevezetesen az, „hogya a magyar nyelv státusa, súlya Szlovéniában (s főleg a muravidéki nemzetiségileg vegyesen lakott területen, a szerző megjegyzése) nem vált a gyakorlatban is egyenrangúvá a szlovénnel. Nem alakult ki olyan helyzet, mint Szlovénia tengerparti részén, ahol az olasz nyelv, az olasz értékek elsajátítása a többségi nemzet számára is fontossá vált.” (Göncz, 1996)

Ilyen összefüggésben – állapítja meg Göncz – a muravidéki magyarság anyanyelvi szintje is fokozatosan torzult. S ezen a kétnyelvű oktatási gyakorlat sem tudott a rendszerváltásig lényegesebb változást eszközölni. – Amennyiben a nyelvi fejlődés kontextusában értékeli különjogainkat, felszínes megítélés szerint talán azt mondhatnánk, hogy a kérdés megoldott, hiszen az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás és az anyanemzettel való kapcsolatok – mint különjogok – a legjobban segíthetik az anyanyelv ápolását és megőrzését. Ténylegesen azonban még sincs így! Ennek legfőbb okait az elmélet és a gyakorlat közötti eltérésben, a muravidéki magyarság előzetesen kialakult kedvezőtlen nyelvállapotában és nem utolsósorban a kétnyelvű oktatási modell „következetlen” megoldásában látja a szerző.

A kétnyelvű oktatáson belüli „nyelvi nevelés” hiányosságairól pedig megállapítja: – Évtizedekig az anyanyelvet és a környezetnyelvet egyaránt, mindenkinek – a magyar és a nem magyar nemzetiségieknek – ugyanazon módszerekkel tanították – írja Göncz László. A magyar nyelv tudásszintjének kritériumait illetően megjegyzi: nem voltak annyira fontosak, mint a szlovén nyelv, de az egykori testvériség-egység jegyében történő egyenlőség mégiscsak érvényesült. Ezzel óriási kárt okoztak mind a nemzetiségnek, mind a többségi nemzetnek, hiszen a magyar gyerekeknek – a mércék csökkentése, általánosítása miatt – nem volt lehetőségük tökéletesen megtanulni anyanyelvüket, az egynyelvű szlovén családokból származó gyerekek pedig „felesleges koloncnak” tekintették a kisebbség nyelvét. (Az ázsiai eredetű, „rokon nélküli” nyelv a szláv nyelvcsaládba tartozó szlovén mellett a „kínai szinonimájaként”

tűnhet fel.) Meg is utálták rendesen. Minek következtében ma is ritkaságszámba megy az olyan szlovén egyén, aki e korszak oktatási gyakorlatát végigjárva a konyhanyelvi szintet meghaladó magyartudással rendelkezik.

Éppen ezért sajátos kitérés kísérletként értékeli a nívós oktatás, más nevén, „differenciált oktatás” bevezetését, amely a 90-es években, a rendszerváltással szinte egy időben vette kezdetét. Ennek technikai alkalmazásáról annyit tudunk meg a szerzőtől, hogy „a magyar és a szlovén gyerekek ezentúl is ugyanazon osztályba sorolhatnák”, s csupán a nyelvi képzés történik differenciáltan, melyet az óvodától a középiskoláig, tehát majdnem „teljes vertikumban” alkalmaznak. A szerző reményét fejezi ki, hogy az „óriási megkésettség” és „a „katasztrofálisnak minősíthető nyelvi helyzet” ellenére ezen kezdeményezések „némi” eredménnyel azért mégiscsak járnak.

Látszatreformok minimális elmozdulással

1986-ban tehát „nagy” változásnak néztek elébe a kétnyelvű oktatás intézményei és a kétnyelvű oktatási modell. A nagy változás lényege abban állt, hogy az addigi „megosztás nélküli” állapot helyett – a tanítási órát néha ellehetetlenítő – „csoportos” foglalkozások kerültek bevezetésre. Tulajdonképpen ezzel ki is fulladt a reform, de gyakorló pedagógusként e sorok írója tanúsíthatja, már így is óriási előrelépést jelentett a megosztás, illetve az egyszintűre „javított” tanulói állomány oktatása. A magyar „kettőnél” tapasztalt, a kisebbség nyelve iránt tanúsított viszony teljesen megváltozott. A középiskolások körében is helyreállt az egyensúly, az anyanyelvi csoportokban – még a szakiskolai csoportoknál is – teljesíteni lehetett az egyébként nem túlsúlyolt tanítási tervet. A szakirányú oktatással eltörölt érettséginek a gimnáziumi programokban való újbóli elindításával pedig majdhogynem édeni viszonyok köszöntöttek be a rendszerváltás felé rohanó ország oktatási rendszerében. Mára már bizonyossá vált, hogy a rendszerváltás nélkül mindezt nem lehetett volna végrehajtani. A szabadabb szelekkel a délszláv állam és a központi kormány oktatáspolitikájával is meggyűlt a szlovén állam baja. A „jedra” (alapok) néven elhíresült oktatási minimum bevezetése nyomán pedig, mellyel a belgrádi „nagyszerb” törekvések végül is kezdetét vették, valódi szakadás állt be a szlovén és a fundamentalista értékekhez ragaszkodó jugoszláv oktatási rendszerben. A köztársaságok nemzeti irodalmi tankönyveibe ugyanis lassan beszivárogtak a szerb nacionalizmust hirdető tö-

rekvések (Dobrica Ćosić és köre, valamint a szerb „matica”), mintegy oszlopként hirdetve a jugoszláv állami-nemzeti összetartozás fontosságát. Ezt elsőként a köztársaságok közül a szlovén oktatási vezetés vétőzta meg.

Az 1990-ig tartó időszak után az első komolyabb módszertani és egyéb iskolareformer gondolatokkal előhozakodó törekvések azonban csak 10 évvel később értek be. Ez már nem csak a homogenizálást, hanem az egész vertikum megreformálását is tervbe vette, pl. a kilencosztályos általános képzésű iskola beindítását.

A közép-kelet-európai államokban a demokratizálódási folyamat különbözőképpen zajlott le. Ezek a különbségek kétségtelen mindenütt nyomot hagytak a kisebbségi politikában és az oktatási rendszerben. Szlovénia esetében a problémát tetézte, hogy az „elnyomó”, a nagyszerb „pályára” ráálló jugoszláv központi vezetésnek kellett hadat üzenni egy olyan korban, amikor a kiválás és a délszláv államalakulatból való kiszakadás már kikerülhetetlennek tűnt. Több elemző meghatározó tényezőnek veszi, hogy azért nem kerülhetett sor a kétnyelvű oktatás gyors és radikális megreformálására, mert végső soron a kétnyelvűség mindig is „szlovén tárlalmánynak” számított. Beható megkérdőjelezésére talán ezért nem került sor a mai napig Szlovéniában. (Ruda, 2002)

A másik elméleti felvetés pedig azt a nézetet próbálja legitimmé tenni, mely szerint a funkcionális kétnyelvűség és a fogalomkörhöz tapadó pozitív elvárások és igények a rendszerváltás tájékán már olyannyira másodrendű szereppel bírtak a muravidéki magyar értelmiségi körökben, hogy igényként sem jelentkezett a radikális változtatás, hiszen ők maguk is „inkább szlovéneknek” érezték magukat. (C. Toplák 1997, Arday 2002).

Ez utóbbi véleményt azonban csak kevesen osztják.

A pszichológiai, illetve pszichiátriai kérdéskörbe utasítható probléma a mai napig megfejtésre vár. Tény azonban, hogy az eddigi elemzések során létrejött modellkorrekciók egyike sem volt elegendő az asszimilációs folyamat megállítására. A néhány szülő, akinek gyermeke magyarországi felsőoktatási intézménybe járt és diplomával tért haza, reménykedhetett, hogy diplomás gyermeke ún. kiegyensúlyozott kétnyelvűvé válhat. A többi belenyugodott a „természetes”, illetve „fájdalommentes” asszimiláció „szabadon választott” lehetőségébe. (Ruda, 2002)

A Szlovén Köztársaság oktatásáról szóló első „Fehér Könyv” 1996-ban készült el. Ebből – ismereteim szerint – a kétnyelvű oktatás egészében kimaradt.

Varga István, a második „Fehér Könyv” előkészítő bizottságának és a köztársasági oktatási szaktanács tagja a készülő új felmérés kapcsán kifejtette: „Az alkotmány és a törvények kimondták, hogy a kétnyelvű területen a szlovén és a magyar nyelv hivatalos, sőt az oktatási törvények szerint a szlovén és a magyar nyelv egyenrangú mint tantárgy és mint tannyelv. Ebből kifolyólag sokan azt hitték és hirdették, hogy a Muravidéken 'kiegyensúlyozott kétnyelvű oktatási modell' működik.” A valóságban persze nem ez volt a helyzet. Újabb éveknek kellett eltelnie, míg bizonyossá vált a politikai struktúra és az értelmiségiek előtt is, hogy az oktatási forma gyakorlati kivitelezésével van a baj.

Egy 1996-ban végzett interjúsorozatban Tomka György, a csúcsszervezet elnöke ekképpen vélekedett erről: „A továbblépés lehetőségét abban látom, hogy be kellene tartani a törvényeket. Vagyis ha a kétnyelvűségről beszélünk, akkor azt be kell tartani. Vagyis ha bemegyünk a postára vagy egy akármilyen irodába (értsd: hivatalba), jogunk van a saját nyelvünket használni... magyar nyelven beszélni. De nemegyszer megesik, hogy bocsánatot kérnek, hogy ők nem értik, hát beszéljünk szlovénul. Hát átváltunk szlovénra, s ebben semmi rossz nincs. De ebben van egy kis politika is”. (Ruda, 2002)

A 90-es években megvalósuló kétnyelvű oktatásról olvassuk az egyik tanulmányban: „Az eredeti modell célkitűzéseitől már jócskán különböző jelenlegi gyakorlat egyedül a vegyes házasságokból származó gyermekek részére biztosít egyértelmű előnyöket. Ezeknek a tanulóknak a száma erősen növekvőben van, becslések szerint jelenleg 30 százalék (Varga, 1995) és 50 százalék (Orešnik, 1978) között mozog. Ők vannak a legjobban „felszerelve” a váltakozva két nyelven folyó oktatásban való optimális részvételre (Nečak-Lük, 1992). Azonban a még egyértelműen magyar anyanyelvű gyerekek kapcsolata saját nyelvközösségükhöz veszélyeztetve van, hiszen a magyar nyelv másodrangú szerepet játszik az oktatásban.

Elemző-áttekintő jellegű kutakodásaink a kétnyelvű oktatás 50 éves történetében vége felé közelednek. E sorok írója hol a tudomány, hol pedig a publicisztika eszköztárát felhasználva igyekezett a dolgok mélyére hatolni, ok-okozati viszonyrendszer formájában a kétnyelvű oktatás társadalmi vonatkozásainak tükrében magyarázatokat keresni, az oktatási modell jó és rossz oldalaira rávilágítani. Nem rejthettük véka alá azt sem, hogy a kétnyelvű okta-

tás első harminc évében feszültségek és ellentmondások mentén valósult meg a kétnyelvűség, s azt sem, hogy bizonyos politikai „tabugyártás” mindig is folyt a pedagógiai gyakorlat háttérében, ami meghiúsította a kutatást és a hospitációs-ellenőrző feladat maradéktalan ellátását. A 90-es évekre kibontakozó, tudományos érdeklődésű helyi szlovén és magyar értelmiséginek egyre inkább szemet szúrt a mellőzése a létfontosságú döntéseknél. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a múltban is gyakran előfordult már, hogy nemcsak politikai téren, de a közélet más területein is „róla, de nélküle” döntöttek, értekeztek azt a látszatot keltve, hogy helyben nincs megfelelő hozzáértő szakember. Így volt ez a kétnyelvű oktatással is.

Erre a problémára a 90-es évek elején, a rendszer-váltás szabadabb „szeleinek” beköszöntével többen is figyelmeztettek. Kericsmár Rózsa a Népújságban írja: „Mindenkinek volt lehetősége mindkét nyelv fejlesztésére, csakhogy jellemző ránk, magyarokra a titkos tiltakozás (értsd: képmutatás) és a megalkuvás. Szerintem ennek volt köszönhető, hogy túlnyomórészt szlovén tanfelügyelők örködték a kétnyelvű oktatás felett. Látszólag minden rendben volt, azt soha senki nem róta fel a tanítónak, ha a magyar nyelv oktatását elhanyagolta...”. A szerző Bela Horvatnak, a kétnyelvű oktatás egyik hazai úttörőjének a későbbi jelenlétét is hiányolja, valamint azoknak a tankönyvíróknak az érdemeit (Horváth Gizella, Kaszás Gizella, Gerencsér Leonka), akiről már a 20. évforduló kapcsán megemlékeztek (Kericsmár, 1989).

Ugyanakkor továbbra is zavarólag hatott a kritikaként megfogalmazott, a kétnyelvű oktatás árnyoldalát is bemutató nyilatkozatok, vélemények elején a „nem szeretném különösképpen bírálni a mi gyakorlatunkat” felvezetés.

Sztereotípiák és a kétnyelvű oktatás

A 90-es években induló reformokkal néhány részben központilag fölállított tabu megdöntésére is sor került. Az oktatási modell szlogenszerű megállapításai is néhány új fogalommal bővültek. A kétnyelvű oktatásban meghonosodott „testvériség-egység”, „alkotó jellegű együttélés” a „bizalom”, majd utóbb a „barátságos” frázissal teljesedett ki. A manapság is aktuális oktatásszervezési problémák a társadalmi relációról az iskola-szülők relációra terelődtek át.

Dr. Renata Mejak, a Nemzetiségi Kutatóintézet munkatársa 1992-ben a Naptárban megjelent „A szülők és a kétnyelvű oktatás” című tanulmányában egy nemzetközi kutatási projekt eredményeit teszi

közzé, a kétnyelvű oktatás minden jelentősebb mozzanatára, a sokarcú jelenség problémáira is rámutat, megoldásokat is javasol. Ebben a szülőkkel való aktívabb együttműködés és tájékoztatás, a tantervi tehermentesítés, az „előtudásra” alapozott szlovén és magyar nyelv tanításának sürgetése mellett a modell és a gyakorlat további kutatását hangsúlyozza. A tanulmány megállapítja: „A kétnyelvű iskola kétségen kívül objektív nehézségekkel küzd, amikor megpróbál azonos színvonalú tudást adni, mint a szlovén iskolák, egyben pedig megpróbálja a tanulókat felkészíteni az egyenrangú érintkezésre mind szlovén, mind magyar nyelven, valamint a kétnyelvű környezetben való élésre”. „Úgy véljük, hogy a kétnyelvű iskola modelljét dinamikusnak kell értelmeznünk, amelynek követnie kell az oktatás és nevelés terén való fejlődési irányzatokat (ittthon és világszerte), és az eddiginél nagyobb mértékben kell figyelembe vennie a szülők, tanítók és tanulók véleményét (és óhajait) a kétnyelvű oktatás konceptusának fejlesztése és építése terén”. (Mejak, 1992)

A tanulmány egyértelmű üzenete a „nyitásról” szól: a szülők, a tanulók és a korszerű pedagógiai módszerek, eljárások, nem utolsósorban „a Magyarországon folyó demokratikus változások” irányába, nyári táborok, nyelvi képzők formájában. Ennek keretében a szakember szerint nemcsak a tanulók magyar nyelvtudása bővülne, hanem az anyaország kulturális „vívmányait” is megismernék.

„Reális” kétnyelvű oktatási rendszer kidolgozása

A kisebbségi közösségekben különösen gyér a kisebbség nyelvén való kommunikáció, így minden „nyelvoktató”, iskola alapvető és elsőszámú feladatként szokták megfogalmazni azt a követelményt, hogy feltételeket teremtsen a kisebbségi nyelv „funkcionális” használatára. Bár igényként már jóval korábban megfogalmazódott, sőt az ilyen iskolákban való anyanyelvi tanítást kontrasztív nyelvi kutatások is megelőzték (Bernjak, 1991), a kétnyelvű oktatás rendszerének elméleti és gyakorlati szakemberekkel történő „felállítása” csak a múlt század 90-es éveinek végén kezdődött el, a „9 osztályos” reformmal. Bernjak Elizabeta a „másik nyelv” és a „nyelvi jelenségek” kontrasztív vizsgálatára is kitérő tanulmányában a szlovén és a magyar nyelv nyelvi különbözőségeire, s ezáltal a nyelvtanítás és a pedagógiai gyakorlat iránt támasztott követelményrendszer nehézségeire is rámutat. „A másik nyelv oktatásánál a kezdetektől arra törekedünk, hogy a

tanulók a 'külső ráhatás' következtében ne fordítások által, hanem a nyelvi minták automatikus alkalmazásával formálják a másik nyelven formált gondolataikat. Ez idővel a beszélő spontán megnyilatkozásaiban azt fogja eredményezni, hogy már nem a nyelvi megformálásra, hanem a lényegesebbre, a közlendő tartalomra összpontosítson." (Bernjak, 1991)

Másrészt az 1999/2000-es tanévben kísérleti jelleggel, azóta már általánosan bevezetett 9 osztályos kétnyelvű modellben az „egy nyelvhez konzekvensen egy tanárt” kapcsoló módszer egyelőre jó megoldásnak látszik. Viszont nem szabad elfelejteni, hogy az 50:50 százalékos megoszlás sem lenne elegendő a magyar nyelv kedvezőtlen, a kisebbségi nyelvekre jellemző „aszimmetrikus” jellegének feloldására. (Ruda, 2002)

Bokor József a kétnyelvű oktatás kiütkereséséről írott tanulmányában a továbblépés kritériumai között említi a szakkáderképzés és a tanerő nyelvi hiányosságait: „Az első benyomásom az, hogy sajnos nem minden pedagógus tud a kétnyelvű oktatási intézményekben megfelelően magyarul. Pedig nyelvpótlékot is kapnak érte.... A még szomorúbb tapasztalat azonban az, hogy Mariborban az egyetemen még a lektori órákra sem jár el minden leendő kétnyelvű pedagógus.”

A szakterminológia elsajátításának kérdésében Bokor véleménye eltér a megszokottól, mondván, az ilyen oktatásnak az a veszélye, hogy „a magyar tanulók anyanyelvükön soha nem tanulnak meg szakmai problémákról összefüggően kommunikálni”. A költséges tankönyvfordítás helyett a „szakszerű és tömör” összefoglalókat tartaná célravezetőbbnek, hiszen fennáll a veszélye annak, „hogy lényegében szlovén tankönyvből tanulnak akkor is, amikor magyarból kellene”. (Bokor, 2009)

E sorok írója is osztja azt a kényszeredett, de a jelen pillanatban egyedül elfogadható véleményt, mely szerint a kétnyelvű oktatásnak ma már a Muravidéken nincs alternatívája (vö. Bokor 1999). A jelenlegi oktatási status quo azonban szükségképpen gyors modernizációra, változtatásra szorulna. A kétnyelvű oktatásra lidércnyomásként ránehezedő politikai megoldások helyett immár az anyanyelvű képzésen alapuló oktatási formát kell előnyben részesíteni, kiegészítve – a nemzettudatot erősítendő – történelmi, földrajzi, művészeti és hungarológiai témakörökkel.

A revitalizációs stratégiák megalkotására, egy új magyar nyelvű oktatási modell kidolgozására a muravidéki magyar közösség nem képes.

Néhány általános megjegyzés:

Több frissnek mondható helyzetfeltáró kutatás (Bartha Csilla, Bernjak Elizabeta, Kolláth Anna és mások) is megerősítette, hogy a muravidéki magyar kisebbség „a nyelvcsere előrehaladott fázisát éli”, miközben „példásan szavatoltak” az alkotmányos kisebbségi jogok, köztük a nyelvhasználati kapcsolatos, a nyelvi egyenjogúságot biztosító, a magyar nyelv „formális színtereken” való használatának joga. Más vélemények szerint a „kétirányú kétnyelvűség” (Bernjak E.) fogalma sem kizárt, hiszen elvileg a többségi nemzet tagjai is kétnyelvűek (ún. passzív kétnyelvűség). Az érintkező nyelvek oldaláról pedig a komplementáris, deklaratív „funkcionális kétnyelvűség” a jellemző. Az anyanemzettől való izoláció és a burkolt, az oktatás és a közgazgatás területén lépten-nyomon megmutatkozó asszimilációs politika hatására a többségi nyelv kiszorította a kisebbségi nyelvet a közéleti nyelvhasználat minden területéről, sőt a magánszférából is. Az interkulturalizmusban, illetve a kettős identitás elvében megtestesülő oktatási célkitűzés, mely a kisebbségi különjogok teljes körű gyakorlati megvalósulását jelentené, azonban nagyon korlátozottan valósul meg. Utolsó mentsvárként a magyar nyelv a közéleti színterekről való kivonulással a családba vonul vissza. Téves ugyanis az a felfogás, hogy a család nyelvátörökítő szerepét – meggyengülése, megingása esetén - az oktatás át tudja vállalni. (Bartha Cs.)

Egy, a közelmúltban elvégzett felmérés (Bartha Cs.) tanulsága szerint a muravidéki magyar családnyelv őriz még olyan tartalékokat, amelyek a családon belüli nyelvátadást és a magyar nyelv iránti szimpátiát is felerősíthetik. Azonban a kisebbség szervilitására utaló jelek és a többséggel szembeni kisebbségi érzés jellemző tünetei is jelen vannak, nevezetesen például, ha egy nyelviileg homogén csoport egy többségi tag megjelenésével nyelvi kódváltást hajt végre.

Az egyház szerepe a nyelvmegőrzésben elenyésző, hiszen a muravidéki magyarság évtizedek óta egy-két magyar nemzetiségű papot tudott csak adni a közösségnek. Ők is szlovén teológiai oktatásban részesültek. Így a nyelvőrző, nyelvmegtartó hatása a római katolikus egyháznak elenyésző. A többi, protestáns felekezet már évtizedek óta szlovén, illetve magyarországi vendéglelkészekre van utalva.

S végezetül hadd álljon itt egyetlen megjegyzés. Egy muravidéki értelmiségi szülő vallomása, aki a nyelvmegőrzés egyetlen esélyét a továbbiakban is

a család megtartó erejében látja. Zágorec-Csuka Judit, az aggódó szülő, muravidéki költő fiai jövője kapcsán afelett aggódik: mit visznek tovább abból az anyanyelvből, amit ő maga is szüleitől kapott? „Amiben én hiszek, ők is hinni fognak, amilyen példát mutattam, ők is mutatni fogják, ahogyan én beszélek, ők is ilyen szinten fogják beszélni a magyar nyelvet?” Csupa kérdőjel. A Családom anyanyelve pályázat díjnyertes esszéjének egyik tétele az anyanyelv „vállalását” emeli ki a kisebbségi sorsban élő egyén legfontosabb feladatának. Ez azonban nem történik konfliktusmentesen, néha naponta kell megküzdeni (feladva a „kényelmi helyzetet”) azokkal, akik gátolják az anyanyelv gyakorlását.

Irodalom:

–Bence Lajos 1994. A kisebbségi iskolától a kétnyelvű oktatásig. In: Írott szóval a megmaradásért (A szlovéniai magyarság 1919–1989), Győr–Lendva.

–Bence Lajos 1999. Kétnyelvűség és identitásvesztés. In: Bokor József (szerk.), Az anyanyelv a kétnyelvűségben, Maribor–Lendva.

–Bence Lajos 1992. Egy elmulasztott lehetőség margójára. (A kétnyelvű oktatás harminc éve Szlovéniában). In: Győri-Nagy S. – Kelemen J. (szerk.) Kétnyelvűség a Kárpát-medencében, II. Széchenyi Társaság, Bp. 68–73.

–Bokor József 1999. Az anyanyelv dominanciájáért a kétnyelvűségben. In: Bokor József (szerk.), Az anyanyelv a kétnyelvűségben, Maribor–Lendva.

–Bokor József 2009. Nyelviség és magyarság a Muravidéken. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

–Bernjak, Elizabeta 1991. Kontrastivna obravnava...

In: Tri šudije – Három tanulmány. Lendavski zvezki – Lendvai Füzetek 12–13. Lendva–Lendva, 1991.

–Göncz László 96. Gondolatok az önazonosság, a nemzeti tudat és az irodalom összefüggéseiről. Muratáj 1996, 35–44.

–Kolláth Anna 2005. Magyarul a Muravidéken. Maribor: Zora 39.

–Kontra Miklós 1997. Kell-e félnünk a „kétnyelvű oktatástól”? Korunk. 1997. 1. sz. 75–79.

–Novak, Alojz 1979. A muravidéki kétnyelvű (szlovén–magyar) oktatás jogi alapjai és pedagógiai profilja. In: Nemzetiségi politika – nemzetiségi jog, Lendva. 10–33.

–Lük, Albina 1979. A kétnyelvű iskolák tanulóinak beszédbeli magatartása. In: Nemzetiségi politika – nemzetiségi jog, Lendva. 57–85.

–A Népújság című hetilapnak a jubileumok kapcsán készített vonatkozó cikkei, hosszabb-rövidebb írásai, ankétok, interjúk. (Különös tekintettel a 10., a 20., a 30. és a 40. évfordulóra készített összeállításokra.)

–A Naptár (A szlovéniai magyarok szemléje) idevonatkozó tanulmányai, cikkei (pl. Renata Mejak, Naptár 1992).

–Orešnik, Ivo 1978. Első lépések a kétnyelvű oktatás bevezetése terén. In: Nemzetiségi politika, nemzetiségi jog. Lendvai és Muraszombati MNÉK, Lendva, 1978.

–Ruda Gábor (szerk.) 2002. Nemzetiségi iskolák – Kétnyelvű oktatás. Szentgotthárdi Konferencia 2000. (Narodnostne šole itd.), Pilisvörösvár – Graz, 2002.

–Ruda Gábor (szerk.) 2002. Az iskola mint asszimilációs gépezet – Šola kot asimilacijski mehanizem (Muravidéki kétnyelvű oktatás, rábavidéki nemzetiségi iskolák). Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2002.

–Ruda Gábor (szerk.) 2008. Identitás – Nyelv – Irodalom (Kérdések és választási lehetőségek a Muravidéken és Dél-Szlovákiában ...), Pilisvörösvár – Dunaszerdahely, 2008.

–Szabó Ildikó 1993: Kétnyelvűség és nyelvhasználat a muravidéki magyarok körében. Razprave in gradivo, št. 28. Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Ljubljana

–Szelei István 1981. Muravidéki jegyzetek. In: Történeti történelem. Fórum, Újvidék. 1981, 273–275.

–Varga József 1996. Kétnyelvű oktatásunk csődje?! – III. In: Népújság 1996. febr. 15., 11.; febr. 22., 11.; febr. 29., 11.

–Varga József 2009. A kétnyelvű oktatás Szlovéniában. Nap Alapítvány.

–Varga Sándor 1979. Gondolatok a jubileum alkalmából. In: A kétnyelvű oktatás 20 éve. A DNSZSZ Muravidéki Községi Tanácsa. 1979.

